

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมา

รูปที่ 1 หญิงโตคำทุ่งนา และบ้านในสิบสองจุไทย

(วาดจากภาพถ่ายของ อีรภาพ โคนิตกุล, 2536)

ไทหรือไต คือ ชื่อที่ใช้เรียกชนเผ่าที่มีเอกลักษณ์สำคัญ 3 ประการ คือ ตระกูลภาษาไทย-ลาว ทำนาปลูกข้าว และเรือนยกเสาสูง

ชนเผ่าไทหรือไต แยกออกเป็นหลายกลุ่ม เช่น ไทลื้อ ไทจีน ไทยวน ไทเงี้ยว ไทดำ ไทขาว ไทแดง ฯลฯ กระจายตัวอยู่ทั่วไปในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตอนใต้ของจีน ชนเผ่าไทหรือไต สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

- กลุ่มไทน้อย คือ ชนเผ่าไทที่อาศัยอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำโขง อันได้แก่ บริเวณลาว เวียดนามตอนเหนือและไทย

- กลุ่มไทใหญ่ คือ ชนเผ่าไท ที่อาศัยอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำโขง อันได้แก่ บริเวณรัฐฉาน ในพม่า แคว้นอัสสัมในอินเดีย

ไทดำหรือไททรงดำ หรือลาวทรงดำ หรือลาวโห่ง (Tai Dam, Black Tai) เป็นชนเผ่าไทในกลุ่มไทน้อย ที่มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ที่สิบสองจุไท ดินแดนทางตอนเหนือของเวียดนามที่เรียกว่า ไทดำ (Black Tai) นั้น เพราะนิยมสวมใส่เสื้อผ้าสีดำ ซึ่งแตกต่างกับกลุ่มคนไทที่อยู่ใกล้เคียง เช่น ไทขาว ไทแดง “ไทดำ” คนไทยภาคกลางเรียกว่า “ลาวทรงดำ” เพราะเข้าใจว่าเป็นพวกเดียวกับลาวและอพยพเข้ามาพร้อมกันกับกลุ่มลาวอื่น ๆ ต่อมาชื่อเดิมได้หดหายไป คำว่า “ดำ” หายไป ดังที่นิยมเรียกกันในปัจจุบันว่า “ลาวทรง” หรือ “ลาวโห่ง” จนบางครั้งไม่รู้ว่ลาวโห่งคือพวกไทดำ นั่นเอง (สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2521 : 2)

ชนเผ่าไทดำ ถือได้ว่าเป็นชนเผ่าไทที่มีลักษณะของเผ่าไทแบบดั้งเดิมที่สุด กล่าวคือ มีการจัดระบบทางสังคมแบบเจ้าขุนมูลนาย (Feudalism) (Hickey, 1958 : 139) และมีคติความเชื่อแบบนับถือผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ (Animism) อันเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมของคนไท รวมทั้งคนไทย (สยาม) ก่อนรับเอาคติความเชื่อทางพุทธศาสนาและฮินดูจากอินเดีย

ไทดำ สิบสองจุไท ทางตอนเหนือของเวียดนาม ถูกกวาดต้อนและอพยพเข้าสู่ดินแดนประเทศไทย (สยาม) หลายครั้ง อันเป็นผลของสงคราม เนื่องจากดินแดนสิบสองจุไทเป็นเมืองสามฝ่ายฟ้า ที่มีอาณาเขตติดต่อกับจีน, เวียดนาม และลาว จึงเป็นเหตุให้เกิดสงครามอยู่เนือง ๆ การอพยพของชาวไทดำเข้าสู่ประเทศไทย (สยาม) ที่สำคัญมีใน 4 รัชสมัย คือ

1. สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี
2. สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
3. สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดยตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีจนถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าให้ไปตั้งถิ่นฐานเฉพาะที่จังหวัดเพชรบุรี จวบจนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงปฏิรูปการปกครองจึงทรงโปรดเกล้าให้ไปตั้งถิ่นฐานในจังหวัดอื่น ๆ ได้

ปัจจุบัน ไทดำหรือลาวโห่ง ตั้งถิ่นฐานมากในภาคกลางของประเทศไทย อันได้แก่ จังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม และยังปรากฏว่ามีอาศัยอยู่ในจังหวัดอื่น ๆ เช่น สุโขทัย พิจิตร พิษณุโลก กาญจนบุรี ลพบุรี สระบุรี และจังหวัดเลย

จากรายงานวิจัยของ สุมิตร ปิติพัฒน์, บัณฑิต อ่อนด้า และ พูนสุข ธรรมากิมุข เรื่อง “ลาวโซ่ง” ที่ทำการศึกษาเก็บข้อมูลที่บ้านดอนทราย ต.ทับคาง, ต.หนองปรัง, ต.ชุมพล เขตอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี พบว่า แม้ชาวไทดำจะอพยพมาจากแคว้นสิบสองจุไทยเป็นเวลากว่า 160 ปีแล้ว แต่ยังคงมีวัฒนธรรมของตนเองที่แตกต่างไปจากคนไทยในภาคกลางทั่วไป โดยอาจจะถือได้ว่า ไทดำ เป็นคนมีสองวัฒนธรรม กล่าวคือ

1. มีรากฐานวัฒนธรรม ภาษา และศาสนา สืบทอดมาจากไทดำแห่งแคว้นสิบสองจุไทย ที่แตกต่างไปจากกลุ่มคนไทยคนอื่นในภาคกลาง

2. วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ถ่ายทอดมาแต่โบราณที่คล้ายคลึงกัน และรับเอาแบบแผนทางวัฒนธรรมแบบไทยเพิ่มเติม ภายหลังจากที่ได้อพยพเข้ามาอยู่ร่วมกับกลุ่มคนไทยในภาคกลางแล้ว

ทำให้วัฒนธรรมของชาวไทดำในประเทศไทยปัจจุบันเป็นวัฒนธรรมแบบผสมผสาน เนื่องจากวัฒนธรรม คือ แบบอย่างของวิถีชีวิตของกลุ่มคน วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง หากมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เพราะกลุ่มคนที่เป็นเจ้าของมีการเคลื่อนไหวและขนานรับการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2532 : 41)

ดังนั้น ชนเผ่าไทดำหรือลาวโซ่ง จึงเป็นเผ่าไทอีกเผ่าหนึ่งที่มีความน่าสนใจในการทำการศึกษาวิจัย โดยเฉพาะเรือนไทดำ ณ ยุคปัจจุบันที่มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมใหม่ และวัฒนธรรมเก่าซึ่งสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของสังคมที่ยังไม่มีใครมีใครทำการศึกษามากนัก

การเข้าไปศึกษาเรือนไทดำ เป็นการไปทำการเข้าใจในหลักขององค์ประกอบของชาวบ้านที่มีสำนึกและประสบการณ์ ตลอดจนสุนทรียรสอีกมิติหนึ่งที่ต่างออกไปจากผู้ค้นคว้าเอง ทำให้ทราบถึงความงามในระดับชาวบ้านนั้นเป็นอย่างไร ตลอดจนได้รับทราบถึงอัจฉริยภาพในการแก้ปัญหาของปัญญาชาวบ้านที่ได้จัดการกับรูปแบบของเรือนให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีตามแก้อดีตภาพของรายได้และธรรมชาติแวดล้อมที่จะเอื้ออำนวย และสะท้อนลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อภายในชุมชน ฯลฯ อันเป็นปัญหาที่เป็นตัวแทนของกลุ่มชนที่ปกติมักจะถูกมองข้ามและละเลย ซึ่งโดยแท้ที่จริงแล้วเป็นพลังของการสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่องของประชาชนในแต่ละวัฒนธรรมที่ได้มีการสั่งสมความรู้ของกลุ่มสืบมารุ่นแล้วรุ่นเล่า (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2530 :127)

โดยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เลือกที่จะทำการศึกษาเรือนไทดำ ณ บ้านแม่ประจันต์ ต.วังไคร้ อ.ท่ายาง จ.เพชรบุรี ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. จังหวัดเพชรบุรี ในช่วงรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ เป็นจังหวัดแรกและจังหวัดเดียวที่มีชุมชนชาวไทดำอาศัยอยู่ จวบจนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ทรงจัดระเบียบการปกครองใหม่ ทำให้ชาวไทดำกระจายไปตั้งถิ่นฐานในจังหวัดต่าง ๆ แต่กระนั้นจังหวัดเพชรบุรีก็ถือว่าเป็น “บ้านเก่า” และเรียกสืบขนานกันมา จังหวัดเพชรบุรีจึงเป็นต้นกำเนิดของชาวไทดำในประเทศไทยโดยแท้ อีกทั้งสะดวกต่อการไปเก็บข้อมูล เนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ

2. เป็นหมู่บ้านที่ยังไม่มีใครทำการศึกษามาก่อน
3. จากการไปสำรวจเบื้องต้น พบว่ายังมีการรักษาประเพณีแบบดั้งเดิมไว้อย่างเคร่งครัด อีกทั้งยังมีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเก่าและใหม่ สังเกตเบื้องต้นได้จากเครื่องแต่งกายของหญิงสาว และหญิงสูงอายุภายในหมู่บ้าน
4. ภายในหมู่บ้านยังมีเรือนไทดำแบบดั้งเดิม และแบบที่พัฒนาจากแบบดั้งเดิมหลงเหลืออยู่ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเปรียบเทียบกับเรือนไทดำสมัยปัจจุบัน ทำให้เห็นพัฒนาของเรือนและศึกษาสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี

รูปที่ 2 เครื่องแต่งกายและแบบทรงผมของหญิงไทดำ สิบสองจุไทย
(วาดจากภาพถ่ายของ ทวี สว่างปัญญางกูร)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของลักษณะบ้าน และเรือนไทดำ สิบสองจุไท ในอดีต
2. เพื่อศึกษาลักษณะของบ้านและเรือนไทดำ แม่ประจันต์ จ.เพชรบุรี ในอดีต จนถึงปัจจุบัน

ซึ่งได้แก่

- ศึกษาถึงคติความเชื่อที่ผูกพันกับรูปทรงของเรือน
- ศึกษาความสัมพันธ์ของเนื้อหาที่ใช้สอยกับกิจกรรมที่เกิดขึ้น ตามแบบแผนของการดำเนินชีวิต
- ศึกษาถึงระบบวิธีการก่อสร้าง

3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบลักษณะของบ้านและเรือนไทดำ สิบสองจุไท ในอดีต และบ้านและเรือนไทดำ แม่ประจันต์ จ.เพชรบุรี ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

4. เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชาวไทดำ สิบสองจุไท ในอดีต และชาวไทดำบ้านแม่ประจันต์ จ.เพชรบุรี ซึ่งนำมาใช้ในการวิเคราะห์ที่มาของลักษณะบ้านและเรือน ตลอดจนสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งได้แก่ ประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม เป็นต้น

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จำกัดขอบเขตการศึกษาเฉพาะกรณี ตัวอย่าง หมู่บ้านแม่ประจันต์ ต.วังไคร้ อ.ท่ายาง จ.เพชรบุรี ที่มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเก่าและวัฒนธรรมใหม่ โดยแยกขอบเขตของการศึกษาออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. บ้านและเรือนไทดำ สิบสองจุไท ในอดีต ศึกษาจากเอกสารงานวิจัย หนังสือ และบทความที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์ผู้รู้
2. ข้อมูลเบื้องต้นของชาวไทดำ สิบสองจุไท ในอดีต ศึกษาจากเอกสารงานวิจัย หนังสือ และบทความที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสัมภาษณ์ผู้รู้
3. ข้อมูลเบื้องต้นของชาวไทดำ บ้านแม่ประจันต์ จ.เพชรบุรี ศึกษาจากเอกสารงานวิจัย หนังสือ และบทความที่เกี่ยวข้อง ตลอดจน การเข้าไปสังเกตการณ์ และสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น
4. บ้านและเรือนไทดำ บ้านแม่ประจันต์ ในอดีต ศึกษาจากเอกสารงานวิจัย หนังสือ และบทความที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสัมภาษณ์ผู้รู้ และคนในท้องถิ่น
5. บ้านและเรือนไทดำ บ้านแม่ประจันต์ ในปัจจุบัน ศึกษาจากการเข้าไปสังเกตการณ์ ทำรังวัด และสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น

วิธีดำเนินการศึกษา

1. รวบรวมข้อมูล

1.1 จากเอกสารงานวิจัย หนังสือ และบทความที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้รู้ ซึ่งได้แก่ ข้อมูล

- ลักษณะของบ้านและเรือนไทดำ สิบสองจุไท ในอดีต
- ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปของคนไทดำ สิบสองจุไท ในอดีต เช่น ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ฯลฯ
- ลักษณะของบ้านและเรือนไทดำ จ.เพชรบุรี ในอดีต
- ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปของคนไทดำ จ.เพชรบุรี ในอดีต เช่น ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ฯลฯ

1.2 จากการเข้าไปสังเกตการณ์ ทำรังวัด และสัมภาษณ์ผู้รู้และคนในท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ ข้อมูล

- ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปของคนไทดำ บ้านแม่ประจันต์ จ.เพชรบุรี อันได้แก่ ประวัติศาสตร์, ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ฯลฯ
- ลักษณะของบ้านและเรือนไทดำ บ้านแม่ประจันต์ ในอดีต
- ลักษณะของบ้านและเรือนไทดำ บ้านแม่ประจันต์ ในปัจจุบัน

2. ทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยแยกวิเคราะห์ออกเป็นแง่ต่าง ๆ คือ

- ลักษณะของบ้านและเรือนไทดำ สิบสองจุไท ในอดีต
- ลักษณะของบ้านและเรือนไทดำ บ้านแม่ประจันต์ ในอดีต
- ลักษณะของบ้านและเรือนไทดำ บ้านแม่ประจันต์ ในปัจจุบัน
- เปรียบเทียบลักษณะของบ้านและเรือนไทดำ สิบสองจุไท ในอดีต และไทดำ บ้านแม่ประจันต์ ในอดีตและปัจจุบัน
- ที่มาของการเปลี่ยนแปลงลักษณะของบ้านและเรือนไทดำ บ้านแม่ประจันต์ ในปัจจุบัน

3. ทำการเขียนรายงาน ในลักษณะเชิงพรรณนาโวหาร โดยเรียงลำดับเรื่องก่อนหลัง ดังนี้คือ

- คนไท ได้แก่ ความหมาย, ลักษณะของคนไท และการแบ่งกลุ่มของคนไท
- คนไทในเวียดนาม
- คนไทดำ สิบสองจุไท เวียดนาม ได้แก่ ความหมาย, ประวัติศาสตร์, กำเนิดจากนิทาน และตำนานที่มาของการแบ่งชนชั้นทางสังคมและการปกครอง
- ลักษณะของบ้านและเรือนไทดำแบบดั้งเดิม สิบสองจุไท
- ที่มาของผังบ้านและเรือนไทดำแบบดั้งเดิม ภาพสะท้อนลักษณะของคนไทดำ
- คนไทดำที่ราบลุ่มภาคกลางของไทย รวมทั้งประวัติศาสตร์การอพยพคนไทดำเข้าสู่ดินแดนประเทศไทย

- คนโตดำ บ้านแม่ประจันต์ จ.เพชรบุรี ได้แก่ ประวัติความเป็นมา สภาพที่ตั้ง ภูมิประเทศ ฯลฯ
- ลักษณะของบ้านและเรือนคนโตดำ บ้านแม่ประจันต์ ในอดีตและปัจจุบัน แสดงรูปด้าน และรูปตัด
- รูป เปรียบเทียบลักษณะของบ้านและเรือนของคนโตดำ สิบสองจุไท ในอดีต และคนโตดำ บ้านแม่ประจันต์ ในอดีตและปัจจุบัน
- วิเคราะห์ที่มาของการเปลี่ยนแปลงลักษณะของบ้านและเรือนโตดำ บ้านแม่ประจันต์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบลักษณะของบ้านและเรือนโตดำ บ้านแม่ประจันต์ จ.เพชรบุรี ตลอดจนการเปลี่ยนแปลง อันเป็นการสังสมและพัฒนาจากวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมและวัฒนธรรมใหม่ที่รับมาจากสังคมโดยรอบ ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมและการปกครอง ฯลฯ
2. ทราบถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ปัญหาและจัดการกับสภาพแวดล้อม เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีตามแต่อดีตภาพของรายได้ และธรรมชาติแวดล้อมจะเอื้ออำนวย อันเกิดจากสำนึก ประสพการณ์ และสุนทรียรส ของชาวบ้านที่ต่างออกไปในอีกมิติหนึ่ง
3. เป็นข้อมูลที่จะสามารถนำไปใช้เปรียบเทียบกับการศึกษา เรือนโตดำ ในหมู่บ้านอื่น ๆ ตลอดจนเรือนของชนเผ่าไทกลุ่มต่าง ๆ สำหรับการศึกษาศาปัตยกรรมพื้นถิ่นในวงที่กว้างออกไปในอนาคต

นิยามศัพท์

ก๊กงานหรือชาน ตามความหมายของโตดำ บ้านแม่ประจันต์ จ.เพชรบุรี หมายถึง ชานที่มีหลังคาคลุมด้านที่เป็นทางขึ้นของคนตระกูลเดียวกัน

กว้าน หมายถึง ชานที่มีหลังคาคลุมด้านที่ติดกับเสามีเรือน โตดำ สิบสองจุไท ใช้เป็นทางขึ้นของผู้ชายและแขกชาย ขณะที่โตดำ บ้านแม่ประจันต์ จ.เพชรบุรี ใช้เป็นทางขึ้นของคนต่างตระกูลในเรือนชั้นผู้น้อย และเป็นห้องห้อยมีเรือนในเรือนชั้นผู้ทำว

กะล่อมข้าว หมายถึง ที่บรรจุข้าว ทำด้วยหวายและไม้ไผ่ สานเป็นรูปวงกลม ขาบด้วยดิน แกลบ และขี้วัว

การถือสายตามฝ่ายชาย (Patrilineal) คือ การถือว่าผู้ชายเป็นหลักของเรือน กล่าวคือ เมื่อผู้หญิงแต่งงานแล้วต้องหันมานับถือผีและเปลี่ยนสกุลตามสามี

การทำปัดตง คือ การจัดของกินให้พ่อแม่และบรรพบุรุษเหมือนตอนที่มิชีวิตอยู่ โดยนำไปวางที่มุมห้องมีเรือน ตระกูลชั้นผู้น้อยจะทำทุก 10 วัน ตระกูลชั้นผู้ทำวจะทำทุก 5 วัน

การเล่นลูกช่วง เป็นการโยนผ้าห่อเมล็ดมะขามให้อีกฝ่ายหนึ่งรับ ถ้ารับพลาดก็ต้องถูกปรับให้ทำตามใจของผู้โยน เป็นการละเล่นสำหรับหนุ่มสาวเพื่อสร้างความสนิทสนมกันให้มากขึ้น ระยะห่างที่โยนประมาณ 20 เมตร

ขวัญ คือ โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างแนนมิ่งและเซอว คนจะมีสุขภาพหรือสติปัญญาดีเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับโครงสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าว

ขอกุด คือ ป่านลมเหนือหน้าจั่วหลังคาเรือน

เจ้าหรือเพี้ยท้าว คือ ผู้ปกครองเมือง

ชนชั้นผู้ท้าว หมายถึง คนไทดำตระกูลลอคำ (Lo Cam) (ในอดีตคนไทดำสิบสองจุไท หมายความว่าถึงเจ้าหรือเพี้ยท้าวที่เป็นชนชั้นปกครอง)

ชนชั้นผู้น้อย หมายถึง คนไทยดำ ตระกูลต่างๆ ที่เหลือ ได้แก่ ตระกูลลอค ตระกูลกวาง ตระกูลกา ตระกูลเลื่อง ตระกูลลาว ตระกูลทอง ตระกูลลู ตระกูลวี ฯลฯ

ชานแดด หมายถึง ชานที่ไม่มีหลังคาคลุมใช้เป็นส่วนซักล้าง ตากเสื้อผ้าและอาหารแห้ง

ชองครอบหัวเสา หรือออบ หมายถึง ไม้ไผ่ หรือหวายที่สานครอบหัวเสาเอกของเรือน

ด้า หมายถึง บรรพบุรุษทางสายบิดา ฝั่ด้าจึงหมายถึงฝั่บรรพบุรุษทางสายบิดา

เดรื่องกก หมายถึง หัวหน้าครอบคร้ว

ไต้ยา หมายถึง สัญลักษณ์แทนขวัญ ทำด้วยไม้ไผ่ลาน ซึ่งมีลักษณะต่างกันระหว่างชายและหญิง ชายจะทำเป็นรูปพัดและหน้าไม้ (คันธนู) หญิงจะทำเป็นรูปพัดและตระกร้า โดยจะทำขึ้นเมื่อแรกเกิด และจะถูกเผา เมื่อเสียชีวิต ไต้ยาของสมาชิกทุกคนในเรือนจะถูกเสียบไว้ที่เสาเรือน เพื่อให้ผีเรือนปกป้องรักษา

แถนหรือผีฟ้า หมายถึง เทวดาที่อยู่บนฟ้า มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งหลาย สามารถบันดาลให้เกิดความเป็นไปต่างๆ มากมาย โดยแต่ละแถนมีหน้าที่ให้คุณให้โทษต่างกัน โดยมีแถนหลวงเป็นหัวหน้าของแถนทั้งปวง (สุมิตร ปิติพัฒน์)

เทศกาลลานช่วง หมายถึง เทศกาลที่หนุ่มจากหมู่บ้านหนึ่งนัดแนะไปรื่นเริงตามหมู่บ้านไทดำ หลายหมู่บ้านซึ่งประกอบด้วยการเล่นลูกช่วง ตอกลอน เป่าแคน และฟ้อนรำ

บ้าน หมายถึง บริเวณที่เรือนตั้งอยู่หรือหมู่บ้านในลักษณะที่เป็นชุมชน (Community) ที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า วิลเลจ (Village) ประกอบด้วย เรือนหรือคร้วเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัยของครอบครัวเป็นจำนวนมากในพื้นที่หนึ่ง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2538 : 23)

บันผีเรือน หมายถึง รายชื่อบรรพบุรุษฝ่ายบิดา ซึ่งใช้ประกอบในพิธีเสนผีเรือน

ป่าแฉ้ว หมายถึง ป่าช้า ที่เป็นที่เผาศพและฝังเถ้ากระดูก

ผีบ้าน หมายถึง ผู้สร้างหมู่บ้าน เมื่อเสียชีวิตแล้วจะกลายเป็นผีบ้าน สิงสถิตย์ ณ ศาลผีบ้าน

ผีเมือง หมายถึง ผู้สร้างเมือง เมื่อเสียชีวิตแล้ว จะมาสิงสถิตย์อยู่ ณ ต้นไม้ใหญ่ หน้าทางเข้าเมือง อีผี อเป็นเขตหวงห้ามของเมือง

ผีเรือน หมายถึง ผู้ที่ตายไปแล้วอยู่ในสิ่งเดียวกันและตายดี มิใช่ตายเพราะอุบัติเหตุหรือตาย
ท้องกลม

พิธีเสนผีบ้านผีเมือง หมายถึง การฆ่าสัตว์เพื่อบูชาวิญญาณผีบ้านหรือผีเมือง ซึ่งมักจะเป็นสัตว์
เลี้ยง เช่น ควาย หมู สุนัข ไก่

พิธีเสนผีเรือน "เสน" หมายถึง เซ่นหรือสังเวย "เรือน" หมายถึง ผีเรือน ชั้นผู้ท้าวจะเสนด้วย
เนื้อควาย ชั้นผู้น้อยจะเสนด้วยเนื้อหมู

มด หมายถึง ผู้มีเวทย์มนต์ที่สามารถรักษาไข้ ถอนพิษ ถอนคุณด้วยเวทย์มนต์ได้ มดเป็นได้ทั้ง
เพศหญิงและเพศชาย แต่ผู้เป็นมดจะต้องมีเชื้อสายของมด กล่าวคือ มีพ่อแม่หรือบรรพบุรุษเป็นมด มด
ชายหรือมดลวจะประกอบพิธีรักษาคนไข้ที่มีอาการหนัก ขณะที่มดหญิงส่วนใหญ่มักจะรักษาคนไข้ที่มี
อาการไม่หนักจนเกินไป แต่บางกรณีมดหญิงมีความสามารถและรู้คาถาอาคมก็อาจทำหน้าที่เป็นมดลว
ได้ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2534 : 46)

เรือน หมายถึง สิ่งปลูกสร้างสำหรับเป็นที่อยู่ ซึ่งนับเนื่องเป็นโครงสร้างทางกายภาพที่เล็กที่สุด
ที่สัมพันธ์กับกลุ่มคน

สิงหรือชิง หมายถึง ตระกูลซึ่งได้แก่ สิงลอคำ (Lo Cam) สิงลอ (Lo) สิงกวาง (Kwang) สิง
หลวงหรือเลื่อง (Luong) สิงลาว (Leo) สิงตอง (Tong) สิงลู (Lu) สิงวี (Vi) สิงกา (Ka) ฯลฯ

เสาผีเรือนหรือเสาเจ้าเสื่อหรือเสามิ คือ เสาที่เป็นที่อยู่ของวิญญาณหรือขวัญของเจ้าของ
เรือน โดยมีผีด้าหรือผีบรรพบุรุษเป็นผู้รักษา

เสาแขก หมายถึง เสาเอก อันเสมือนเป็นเสาหลักของเรือน เป็นเสาแรกที่ถูกยกขึ้นเมื่อสร้าง
เรือน โดยลุงตาอันได้แก่ พี่ชายหรือน้องชายภรรยาเจ้าของเรือน

หมอ (Priest) หมายถึง ผู้นำประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อของไทยดำเดิมผู้เป็นหมอนั้นจะต้อง
สืบเชื้อสายมาจากสกุลเลื่อง ดังคำที่กล่าวว่า "เลื่องเฮ็ดหมอ ลอเฮ็ดท้าว" ต่อมาผู้คนจากสกุลอื่น เช่น
กาและกวาง ปัจจุบันอาชีพหมอจึงไม่จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มเลื่องเท่านั้น (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2534 : 46)

หมอเสนผู้ท้าว หมายถึง ผู้นำประกอบพิธีเสนผีเรือนของชนชั้นผู้ท้าว (ตระกูลลอคำ) และ
หมอเสนต้องมาจากชั้นผู้ท้าวเช่นกัน

หมอเสนผู้น้อย หมายถึง ผู้นำประกอบพิธีเสนผีเรือนของชนชั้นผู้น้อย (ตระกูลอื่นๆ ที่เหลือ
เช่น ตระกูลลอ กวาง กา ฯลฯ) และหมอเสนต้องมาจากชั้นผู้น้อยเช่นกัน

ห้อง หมายถึง ชวงเสา

ห้องผีเรือน หมายถึง พื้นที่สำหรับบูชาบรรพบุรุษและเป็นที่ตั้งของเสาผีเรือน ในอดีตห้อง
ผีเรือนของชั้นผู้น้อยคือ ชวงเสาในส่วนพักอาศัยที่ติดทางกว้านและชั้นผู้ท้าว ห้องผีเรือนคือบริเวณกว้าน

ข้อจำกัดในการศึกษา

1. เนื่องจากข้อมูลลักษณะผังบ้านและเรือนโตดำแบบดั้งเดิม สิบสองจุไท เป็นข้อมูลหตุติยภูมิ ที่ได้จากการค้นคว้าจากเอกสาร หนังสือ งานวิจัย และสัมภาษณ์ผู้รู้ ข้อมูลที่ได้ จึงมีข้อจำกัดเฉพาะที่มีผู้เคยบันทึกและทำการศึกษาไว้

2. ลักษณะผังบ้านและเรือนโตดำแบบดั้งเดิม บ้านแม่ประจันต์ จ.เพชรบุรี ศึกษาจากเอกสาร หนังสือ งานวิจัย และสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น ซึ่งข้อมูลบางอย่างไม่เคยมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ใช้การบอกเล่าสืบต่อกันมา ทำให้ข้อมูลบางอย่างอาจผิดเพี้ยนหรือขาดหายไปบ้างระหว่างการส่งสาร ทำให้ที่มาของบ้านและเรือนบางประการไม่สามารถอธิบายได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย